

ASPECTE DE ISTORIE UNIVERSALĂ ÎN CRONICILE DIN ȘCHEII BRAȘOVULUI

Autor :
IOAN AUREL POP, IV

Conducător științific :
Profesor dr. POMPILIU TEODOR

Istoriografia românească a Brașovului impune, la o abordare atentă, în afara problemelor legate de caracterul său local-provincial sau de cuprinderea în ea a realităților general-românești din spațiul carpatodunărean, și o discuție privind reflectarea în cronicile din Șchei a unor fapte și procese integrate istoriei universale. Această triplă gradăție în conținut (local, general-romănesc, universal), alături de interferențele inerente unei asemenea viziuni istoriografice, conferă scrierilor istorice brașovene un loc cu totul deosebit între alte produse ale genului¹.

Așa cum este firesc pentru vremuri de mobilitate mai scăzută, reflectarea aspectelor de istorie universală din secolele XIV—XVI în cronicile din Șchei este sporadică și întâmplătoare. Unele fapte generale sînt intercalate printre relatări de istorie locală, de multe ori fără legătură între ele, criteriul selectării fiind acela al insolitului, al sonorității lor exotice. Nu de puține ori, în asemenea cazuri, cronologiile ca și aprecierile sînt inexacte. Astfel, în *Cronica anonimă a Brașovului...* se spune că la 1515 (sic) „s-au arătat și s-au aflat America, lumea cea nouă, care o au aflat Cristov Columb, călugăr franțozesc [...], mare astronom“². Atenți la frământările religioase într-o vreme în care ei înșiși erau confrunțați cu asalturile „unației“, brașovenii semnalează că în 1517, „Luter Martin, pentru pizma papii, ș-au lăsat legea care au avut și au urzit și au învățat legea care acum țin luteranii“³. Față de Calvin, cronicarul are aceeași atitudine tradiționalistă a pravoslavnicului creștin, nereceptiv la invocația pe tărîm religios : „Calvin Janoș, văzînd că Luter Martin cu învățătura lui mult norod au mers după el, fiind și acesta pop[ă] învățat, au scornit altă erezie, care acum țin calvinii“⁴.

Relatările de istorie universală atît de sărace pentru secolele XIV—XVI, devin mult mai consistente atunci cînd se referă la veacul XVII și cu deosebire la cel următor. Din a doua jumătate a sec. XVII devine aproape sistematică preocuparea pentru a consemna în cronici principalele conflicte armate care s-au desfășurat în Europa ; de asemenea, sînt evocate figuri de suverani precum Petru I, Carol al XII-lea, Maria Tereza, Frederic al II-lea, Iosif al II-lea ș.a.

Un eveniment de anvergură relatat de *Codex Kretzulescus* este asediul Vienei din 1683: „La acest an s-au sculat împăratul turcului Sultan Mehmet cu multă putere asupra Beciului și l-au încunjurat de toate părțile, fiind la mare strîmtoare. Numai Dumnezeu făcînd milă de au venit ajutori craiul Poloniei cu oaste 50 mii, așa au bătut pe turci și au scăpat această cetate din mîinile păgînilor, precum mai pe lungu scrie la *Istoria Beciului*.“⁵ În continuare se vorbește despre ocuparea de către austrieci „cu iureș“ a Budei de la turci în 1686.

Ca eveniment important al războiului austro-turc din 1716—1718 este relatată victoria de „lîngă Petevar“ (Petrovaradin — n.n.) a „prințului Evghenie“ (Eugeniu de Savoia — n.n.). De asemenea, destul de sumar, cronicarul narează despre lupta de la „Rovașa“ din 1717, în urma căreia „nemții au luat în stăpînire „Roșava“ și „Craiova“⁶.

Despre următorul conflict (războiul ruso-austro-turc din 1736—1739) se dau mai multe amănunte în cronici, încercîndu-se și o integrare a elementelor de istorie locală în istoria universală. Astfel cronicarul arată că austriecii „au stricat pacea (de la Passarowitz) cu turcii și au pierdut „Beligradul“, „Craiova“ și „Roșava“, după care au făcut din nou pace (la Belgrad)⁷. Pe acest fond general al „răzmiriței“ dintre marile puteri, se relatează că „mulți din boieri și din negustorii de la Țara Românească au venit la Brașov și au fost pînă s-au făcut pace, fiind multe turburări la țară și multe robii și multă vărsare de sînge“⁸. Se poate lesne remarca tonul de dezaprobare și de regret al cronicarului față de asemenea „turburări“ al căror cadru era pămîntul românesc și care pricinuiau defecțiuni în circulația mărfurilor și pierderi de vieți omenești. Cronicarul remarcă faptul că în asemenea confruntări armate românii nu erau pasivi, ei alăturîndu-se — ca în cazul căpitanului Ilie Bird⁹, în războiul din 1736—1739, ori al fraților Măgureni în cel din 1768—1774 — partidei antiturcești.

Un conflict mai depărtat de țările române (desfășurat tot în prima parte a secolului XVIII) și despre care de asemenea relatează cronicile din Șchei este războiul ruso-suedez (marele război nordic) din 1700—1721. *Codex Kretzulescus* menționează între cauzele ridicării la luptă a lui Petru I asupra lui Carol XII „semeția“ regelui suedez — care avusese „oaste“ cu „craiul“ Poloniei, al Danemarcei, cu electorul („curfișt“, adică Kurfürst) de Brandenburg ș.a. — precum și două cetăți luate de „șvezi mai nainte vream de la moscali“. Este relatată lupta de la Narva din 1700, unde rușii au participat cu 100 de mii de oameni oaste, „din care 12 mii regulată, restul fără regulă, anume cazaci“. Dar Petru I n-a putut conduce direct lupta, zice cronicarul, fiind silit să plece datorită „rebeliei“ de la Arhangelsk, astfel încît „craiul șvedului“, lovînd pe „moscali“ noaptea, a biruit. Este urmărită apoi desfășurarea conflictului în anii următori, de exemplu în 1702, cînd „șvezii“, sfîrșind praful de pușcă, au părăsit cîmpul de bătălie, revenind însă ulterior și arzînd 14 sate. Cronicarul prezintă și punctul culminant al războiului: „După toate acestea, la urmă au fost mare bătae lîngă Poltova, fiind însuși împăratul Petru și craiul. Și așa înfricoșată și groaznică bătae au fost,

cât au fost craiul desăvîrșit biruit, atâta cât craiul nu au mai avut loc să scape la țara lui, fără numai i-au căutat de au fugit la Țara Turcească, cu vro cițiva ofițiri, trecînd pe la Bender la Țara Moldovii...“¹⁰ În continuare se dau amănunte despre „creșterea împărăției moscalilor“ prin cucerirea de-a lungul secolelor a celor șapte hâanii tătărăști : „Cazan“, „Astrahan“, „Caracapil“, „Calmucii“, „Donului“, „Sibirîchi“ ; mai rămînea nesupusă hânia „Cirmului și a „Buciacului“, stăpînită de turci. Dar „la anul 1768, începînd oaste împăratul turcului asupra Moscului și făcîndu-să pace, și aciastă hânie s-au supus supt împărăția moscalului“¹¹. S-au mai adăugat apoi „alte monarhii supuse de moscali“ : „Ghielan“, lîngă Persia, „Giurgiul“ (Georgia), „Ghierchiezu“ (Cerchezia), o parte din împărăția Hina“ (China). Alte conflicte armate care au tulburat pacea Europei s-au desfășurat în centrul și-n apusul continentului, unul dintre acestea fiind și războiul de succesiune la tronul Austriei (1740—1748). Cronicile din Schei consemnează cauzele și desfășurarea conflictului : „La sfîrșitul vieții împăratului Carolus, fiind Maria Theresia la scaunul părintelui său, au rămas stăpînitore la toate țările, măcar că acele doao surori care au avut, de la Bavaria și de la Saxonnia, au vrut ca să aibă și iale parte de la țările care au rămas de la tatăl lor, iar Maria Theresia n-a vrut nimic să le dea, zicînd că, învrednicîndu-să la moartea tătîni-său la scaun, nimic nu va da, și dintr-aciasta s-au început mare oaste și multă vărsare de sînge“¹². În continuare se narează că principele Bavariei, Carol Albert, cumnatul Mariei Tereza, s-a aliat cu „craiul“ Franței („făgăduind că din țările pe care le va dobîndi îi va face și lui parte“), care a trimis o oaste de 90 de mii de oameni. Această oaste a cucerit „cetatea cea mare“, Praga, fiind la rîndu-i apoi asediată în oraș de austrieci. Dramatismul situației în care se găseau francezii este sugestiv redat de cronicar ; asediații duceau lipsă de alimente : „un fîrt de carne de cal au fost ajuns un măriiș și un ou de găină au fost iar un măriiș. Și căini și pisici au fost mîncînd“¹³. Francezii, rămași doar 18 mii, au fost surprinși de contraofensiva austrieșilor, care au intrat în Bavaria și au trecut apoi Rinul. Dar intervenția Prusiei, de partea Bavariei și a Franței, a făcut ca austrieșii să se retragă.

Dușmanul Mariei Tereza era și principele Saxoniei, August al III-lea, despre care cronică spune că „au pohtit“ ajutor de la „craiul“ Prusiei, făgăduindu-i în schimb „Țara Sleji“ (Silezia). În continuare se dau pe larg amănunte despre acest măr al discordiei silezian ; „Aciastă țară a Sleji, dintru început n-au fost a neamțului ; numai avînd craiul șvedului cu craiul Prusii oaste vro cițiva ani și avînd craiul Prusii lipsă de bani, s-au împrumutat de la împăratul Iosezus și i-au pus aciastă țară zalog pîn la o sumă de ani. Și neputînd să o răscumpere la soroc, au rămas la împăratul neamțului“¹⁴. Cronicarul arată mai departe că, în condițiile în care Bavaria și Saxonia s-au ridicat contra Austriei, profitînd de momentul oportun, a ocupat Silezia, fapt pentru care „s-au făcut în trei rînduri oaste“ : „la 1741 și au ținut doi ani, la 1744 și au ținut un an, la 1756 și au ținut șapte ani“. În cel din urmă caz e vorba

de războiul de 7 ani, cu implicații mai largi, de aceea se insistă asupra lui și în cronică, precizându-i-se cauza (în optica vremii): „Văzînd că craiul Prusiei s-au prea înălțat, s-au făcut sfat cu taină, fiind și papa îndemnători; neamțul, moscalul, franțuzul, sacsul și Imperium s-au făcut toți la o unire să să scoale cu oaste asupra praisului ca să-l supue, puindu pricina că iar pentru țara Slejii că înceape oaste. Iar acel mult vreadnic craiu (Friederich al II-lea — n.n.), văzîndu-se la atîta strîmtoare și aflînd sfatul lor cel rău, s-au unit cu craiul englezilor ca să-i fie întru ajutori [...]”¹⁵. Se poate lesne remarca depășirea simplei atitudini consemnative și participarea afectivă a cronicarului la evenimente. În continuare este prezentată intervenția oastei ruse (trimise de Elisabeta Petrovna) împotriva Prusiei. Dar cronicarul ține să sublinieze că era „mare neunire între oastea moscalilor”, aceștia nevoind să-i vatăme prea tare pe prusieni, deși „luase toată țara Prusia, ce iaște crăie a praisului și a cetate ce iaște chiia Brandaburhii, numele Colberg”. Moartea împărătesei Elisabeta — „ciudat lucru au fost cu moartea împărătesii așa în grabă”, zice cronicarul — a schimbat sensul intervenției ruse dinspre austrieci spre prusieni, astfel încît „neamțul” a făcut pace. Și din nou o judecată de valoare care pune în lumină opțiunea cronicarului: „Și așa nici o parte nici alta n-au dobîndit din țări nimic, fără numai cheltuiala cea multă care s-au făcut și oastea cea multă care s-au pierdut”¹⁶. Într-un alt capitol din *Codex Kretzulescu* se vorbește din nou despre războiul de 7 ani, precizîndu-se mai clar alianțele: de partea Austriei au fost „moscalii”, „sacsul”, „Imperium”, „franțozul”, iar de partea Prusiei englezii și „Anover” (Hanovra). În finalul relatării se desprinde din nou atitudinea cronicarului de dezaprobare față de asemenea conflicte: „Poate socoti firește cine, cît au ținut această oaste ani 7, cîtă sumă de oameni se vor fi prăpădit de la toate părțile”¹⁷. Este interesantă consemnarea în cronică a pretenției prusienilor (neacceptată, altfel, de austrieci) ca actul de pace să fie iscălit (alături de împăratul „Loterîng” și de împărăteasa „Mariia Thereziia”) și de prințul Iosif, „ca de acum înainte să nu mai aibă a căuta nimic pentru Slejia”.

După războiul de 7 ani (1756—1763), zona de încordare și-a mutat din nou centrul de greutate spre sud-estul Europei, unde istoria universală avea să consemneze o nouă etapă în evoluția chestiunii orientale. Extinderea teritorială a Imperiului rus ca și creșterea forței sale militare, corelate cu tendința tot mai accentuată de înstăpînire exclusivă asupra moștenirii turcești, au dus la agravarea acestei chestiuni orientale devenită acum o problemă a echilibrului european¹⁸, în care erau deopotrivă implicate, alături de Rusia, și Austria, Anglia. Această încordare a situației internaționale s-a manifestat, între altele, prin războiul ruso-turc din 1768—1774, desfășurat, în parte, pe teritoriul țărilor române. Cronicile din Șchei, mai ales *Codex Kretzulescu*, prezintă pe larg desfășurarea acestui conflict, încercînd să-i surprindă semnificațiile și, depășind aspectul pur consemnativ, să emită judecăți de valoare legate de confruntarea armată. Sînt remarcate unele din cauzele imediate ale conflictului, fapte care au avut implicații directe în izbucnirea războiului, anume problema Poloniei: „făcînd pace neamțul și fiind fost

murit craiul Poloniei, au fost țara fără crai. Și așa s-au sfătuit moscalul cu praisul și cu englezul ca să pue crai la Polonia pe Stanislaus Panatovtcki (Poniatowski — n.n.)¹⁹. Dar „vlădicii și boiarii țării“ n-au fost de acord cu încercarea noului rege de a pune capăt situației anarhice prin reforme, de aceea „s-au scornit mare turburare în Țara Leșască, precum a pururea au fost obicinuiți leașii“. Se poate ușor remarca sublinierea în cronică a luptelor centrifugale dintr-o Polonie devenită de multă vreme cu statut de „republică nobiliară“. Evenimentele ulterioare sint redade de asemenea amănunțit: intervenția rusă în Polonia, solicitarea de ajutor făcută de polonezi către Papă, Austria și Franța, ridicarea Turciei împotriva „moscalilor“.

Declanșarea conflictului ruso-turc a avut loc, după cum sesizează cronicarul, în urma unor incidente diplomatice: „solului“ (ambasadorului rus la Constantinopol i s-a transmis prin vizir „porunca“ sultanului ca oastea rusă să părăsească Polonia: cînd „solul“ a pretins timp spre a comunica împărătesei (Ecaterina a II-ai cererea, sultanul a dispus închiderea lui la Ediculé, a solicitat ajutorul hanului tătar, dornic să atace „Petropoli“ (Petersburg). Ulterior, după protestul altor diplomați, l-a eliberat pe ambasador, dar „a dat poruncă de oaste“²⁰. După aceste explicații preliminare, menite să arate cauzele și pretextele care au dus la declanșarea războiului (cronicarul, în care istoriografia a văzut, cu oarecare certitudine pentru această parte a cronicii, pe Radu Duma²¹, zice: „din ce pricină au început împăratul turcesc asupra împărății moscalilor oaste“), este urmărită în amănunt desfășurarea evenimentelor.

Inițial se fixează durata conflictului, apoi sint prezentate planurile de război turcești și încercările turco-tătare de a muta teatrul de război la nord-est de Nistru. Dar cronicarul consemnează înfringerea turcilor trecuți peste Nistru în „Țara Leșască“ și victoria „moscalilor“, care pătrundé astfel în Moldova pe la Hotin. Reușita acțiunilor ruse a fost favorizată de sprijinul dat de „volontirii“ români, sprijin plănuit prin intermediul relațiilor secrete ruso-române. De altfel aceste raporturi politice și colaborarea militară au fost precedate încă de la începutul secolului XVIII de intense legături cultural-religioase întreținute cu deosebire de români ardeleni. Păturile orașenești rămase ortodoxe din sudul Transilvaniei (Brașov, Făgăraș, Sibiu, Alba Iulia își păstrau „semeția“ în lupta lor contra „unațieiei“ și prin desele solii trimise la Moscova și Petersburg: „La anul 17[44], mergînd părintele protopop Eustatie Grid la Țara Moscalului, la Peterburhi, fiind înălțata împărăteasa Elisabeta Petrovna, au dat milostenie la aciasta sfîntă biserică, ce iaste hramul sfîntului făcător de minuni Nicolae, și dintr-această milostenie s-au zidit turnul ce iaste ciasornicul...“²². Asemenea relații, întreținute și de munteni și moldoveni cu Rusia, au înlesnit formarea detașamentelor de voluntari români, care, spre exemplu, alături de arnăuți și de alți locuitori ai Bucureștilor, au alungat pe turci din oraș, după cum ține să precizeze cronicarul²³. Cronicile din Șcheii prezintă în continuare desfășurarea campaniei decisive pe uscat și pe

mare din anii 1770—1771. Se dau amănunte despre luptele din Oltenia, de la Giurgiu, de la Brăila, despre victoria rușilor în lupta de la „Movila Rabăi“ (Movila Ribiției). Se face elogiul unui comandant rus, contele feldmareșal „Romansefu“ sau „Rumianțov Zadunaischi“ (Rumeanțev). Cronicarul se exprimă admirativ, în general, față de victoriile armatei de uscat ruse : „Fiind niște ofițeri de la craiul Prusii la oastea moscalilor, ca să vădă cum va fi bătaia turcilor cu moscalii și fiind la aciastă bătae, mult s-au mirat de izbînda ce au făcut asupra turcilor, fiind numai 27 de mii și turcii 300 de mii, zicînd că de ar fi fost toată puterea craiului lor, încă nu s-ar fi făcut atîta izbîndă precum au făcut moscalii“²⁴.

Într-o „istorie pentru flota moscalilor“, *Codex Kretzulescu* relatează despre campania pe mare întreprinsă de ruși în Mediterana pentru a lovi în turci dinspre sud, prin Dardanele (1770)²⁵. Se precizează că flota rusă a pătruns în Mediterana prin locul numit „Ghibelaltar“ (Gibraltar), unde „se îngustează marea cît poate ajunge glonțul de tun de la o margine la alta“ și unde „la o parte iaste o cetate a englezilor, la altă parte iaste o cetate a franțozilor“. Cronică vorbește despre sprijinul olandezilor și despre opoziția francezilor la trecerea flotei ruse, despre victoriile obținute de Orlov, „mai mare peste flota moscalilor“, în luptele cu turcii. Corăbiile ruse ajung la „Derdaneale“ (Dardanele), „ce iaste cheia Țarigradului“, unde au fost patru cetăți, pe care cronică spune că rușii „nu le-au lputut dobîndi“. Cronicarul constată cu părere de rău : „Numai săraca țara Morea au pătimit multă nevoe și robie, că s-au fost sculat și ei asupra turcilor“²⁶. Se remarcă și acțiunea curțiilor europene de contrabalansare a situației în momentul cînd victoriile ruse erau prea stînjenoare : „Franțozul, fiind în mare dușmănie asupra moscalilor, precum sint și pină acuma, vrînd să trimită la Țarigrad turcului ajutori, au încărcat 28 de corăbii cu tunuri, cu gloanțe și cu praf de pușcă și deasupra acestora au pus griu, ca să nu să bage seamă. Și la aceale corăbii au trimes și 800 de tunari“²⁷. În finalul episodului, cronicarul își exprimă admirația pentru victoriile ruse, în virtutea sentimentelor antiotomane ca și a credinței, deșarte de altfel, că marelă stat ortodox din răsărit vine cu o misiune eliberatoare, cînd de fapt el manifesta tendința de înstăpînire asupra pămînturilor dominate anterior de turci. Lucrul este valabil și pentru austrieci care, după război (în 1775), „din Țara Moldovii au dobîndit ținutul Sucevii, încă și cu alte doao ținuturi care să hotărască cu Țara Leșască“ (este vorba de Bucovina). Asemenea cereri teritoriale, prea grele pentru a putea fi acceptate de marile puteri (Turcia, Austria, Prusia, Anglia), a formulat și Rusia în timpul congresului de pace de la Focșani. În finalul „istoriei“ despre războiul ruso-turc din 1768—1774, cronicarul consemnează „puncturile păcii“ de la Kuciuk-Kainargi : preeminența politică rusă asupra „Crîmului“ și „Buciacului“, dreptul rușilor de liberă „neguțătorie“ în Marea Neagră și Țarigrad, plata de către turci a unei despăgubiri de război, obligația Porții de a nu mai „asupri“ pe ortodocșii din Imperiul otoman.

Se precizează și garantarea vechilor privilegii ale țărilor române : „Țara Moldovei și Țara Muntenească să nu mai fie asupra cu bir precum au fost, numai după obiceiul cel vechiu“²⁸. (ecoul problemei capitulațiilor).

Un alt conflict despre care relatează *Codex Kretzulescus* este cel dintre Austria și Prusia din 1778—1779, când, la moartea „curfiștului“ (electorului) Bavariei, împăratul Iosif al II-lea, căsătorit cu o fiică a acestuia, emite pretenții asupra teritoriului bavarez. Dar „praisul“, „ca un vrăjmaș ce iaște asupra casii Austriei“, și „sacsul“ s-au ridicat împotriva „neamțului“. Pacea, încheiată prin mijlocierea Rusiei și Franței, a recunoscut Austriei o parte din Bavaria.²⁹

Afară de aceste confruntări armate, arătam anterior că sensibilitatea cronicarului se îndreaptă și spre suveranii timpului, cărora unorii le creionează adevărate portrete, alții precizându-le doar câteva trăsături. Dacă despre Sofia, sora lui Petru I, cronică spunea doar că era „foarte isteată și înțeleaptă“, deși rea, despre împărat își permite o adevărată evocare. Petru este și el un înțelept, care, cu toate îndemnulile miniștrilor, nu o ucide pe Sofia, ci o trimite la mănăstire. După campaniile împotriva Azovului (1695—1696), împăratul a mers „spre părțile Evropii, ca să vadă obiceiurile și lucrurile altor monarhii, ca să aducă și în stăpînirea împărăției sale bune obiceiuri.“³⁰

După înăbușirea unui complot urzit de boierii conservatori, temători de reforme, Petru se îndreaptă spre Riga, „Kenigsberg“ (Königsberg), „Amburg“ (Hamburg), Amsterdam, „London“, „Beci“ (Viena).

A voit împăratul să ajungă și în Italia, dar a primit iar veste de „rebelie“, boierii „puindu pricină că miargerea împăratului la țările Evropii va să aducă multă înnoire și stricăciune la împărăția Moscului“. ³¹ Cronicarul, atât de îndrăgostit în păstrarea „pravoslavniciei credințe, dovedește înțelegere pentru reformele lui Petru I și, ca un exponent al păturilor orășenești antrenate în negoț și meșteșuguri, condamnă indirect opoziția boierilor conservatori : „După aciasta (călătoria în Apus și pedepsirea rebelilor — n.n.) au început împăratul Petru a face bune așezămîntul la toate lucrurile oștii pe uscat și pe mare și la toate obiceiurile ceale bune ale țării. Care aciastă miargere a împăratului la părțile Evropii au fost de mare folos la toată monarhia Rusii“³²

Cu aceleași cuvinte elogioase îl dăruiește cronicarul și pe celebrul rival al lui Petru I, regele suedez *Carol al XII-lea*; față de acesta există însă o rezervă datorată, în viziunea cronicii, „sumeției“ lui nemăsurate (analogă cu nechibzuința) care l-a dus la pierzare. Se spune despre el că, la 18 ani, era foarte isteț în problemele militare și cu „multă „îndrăznire“, că „au început oaste asupra craiului Poloniei și a craiului Danemarcii și asupra lui curfișt de la Brandaburhi și asupra altor firști (principi — n.n.) de la Imperium ; și atita îndrăznire și sumeție au luat cît 14 ani au avut oaste cu acești monarhi.“³³ Cronică mai dă unele detalii despre Carol XII, făcînd și interesante observații numismatice, alături de raportări la cadrul local carpato-dunărean : „[...] Acel craiu, fiind înălțat la atăta mărime și sumeție s-au fost scriind (leu nebiruit)

și au făcut monete de bani : la o parte au fost chipul craiului, scriind *Carol al 12* ; de aceialaltă parte au fost chipul leului oulcat, scriind *ou-lis dormitat apertis*, ce să înțeleage : *cu ochii doarme deșchiși*“. ³⁴ Cronicarul mai arată că la întoarcerea acasă, după lungul exil în sud-estul Europei, craiul acesta „au trecut în Țara Rumânească și de acolo au trecut pe la vama Branului, viind și la Brașov, dar necunoscut au fost, fiind și cu alți ofițiri ai săi. Și așa s-au dus la țara sa“. ³⁵

Largi referiri se fac și la suveranii Imperiului habsburgic în care era inclus și Marele Principat al Transilvaniei. *Cronica anonimă a Brașovului...* și *Codex Kretzulescu* amintesc despre moartea la 1740 a împăratului *Carol al VI-lea* și despre succesiunea la tron a *Măriei Tereza*. „La sfârșitul vieții împăratului Carolus, fiind *Măria Theresia* la scunul părintelui său, au rămas stăpînitoare la toate țările [...]“. ³⁶

În continuare portretul împrumută un ton adecvat mitului bunului împărat : împărăteasa a fost „mult milostivă“ cu supușii pentru că, datorită ciumei din 1756—1757, a scutit Țara Birsei de toată „controbunția (sau să zic dajdea)“ pe 2 ani în valoare de 160 de mii. „Numai, dintr-aciastă sumă de bani care s-au milostivit înăltăta împărăteasă, puțin folos au avut săracii : pã care au dat dajde cîte zece florini, numai cîte unul li s-au întors, iar ceilalți i-au mistuit domnii. Adevărul poate să socotească fiește cine că, cît au fost cu viață la stăpînirea sa, aciastă mult milostivă împărăteasă și crăiasă au fost cu mare milă asupra supușilor săi și multă milostenie au făcut ; dar ce folos că domnii care au fost orinduîț de la curte a fi purtători de grije la țările împărății n-au urmat a fi cu milă asupra supușilor împărății, ci toate lucrurile și dreptățile care să cuvenia să facă supușilor, ei le informulii la curte precum voia și așa împărăteasa le credea, socotind a fi buni credincioși“. ³⁷

Elemente ale mitului bunului împărat apar și mai accentuate atunci cînd, prin intermediul a citorva istorioare, se povestesc „milosteniile“ lui *Iosif al II-lea*, începînd din vremea cînd era doar coregent sau coîmpărat (după 1765). Astfel, într-o cetate din Boemia, primind „jâlbi“ de la locuitori, împăratul a găsit că magistratul era vinovat ; altă dată, la Viena, travestit în om de rînd, a prins un vameș care nu-și făcea datoria ; de asemenea a dat lemne unei sãrmane femei, pe care stăpînii unui depozit o alungaseră, a distribuit în tîrg alimente săracilor, a pe-depsit pe un circiumar înșelător, împărțindu-i vinul celor înșelați etc. ³⁸ Și cronicarul concluzionează după aceste „argumente“ (povestitoare pe care oamenii de rînd le augmentau, făcîndu-le să circule prin viu grai) : „Ca acel împărat n-au mai fost de cînd iaste casa Austrii să umble pe la toate țările stăpînirii lor, să ciarce și să vază lucrurile și nedreptățile care să fac asupra săracilor. Dumnezeu să-i lungiască viața întru mulți ani cu pace și sănătate și să-l ferească de toată primejdia“. ³⁹ Relatînd despre vizitele în Banat și Transilvania, cronicarul vorbește și de un complot condus de „un domn de cei mai de frunte ai Țării Ungurești“, sesizînd astfel fricțiunile dintre curtea vieneză și nobilimea maghiară, chiar dacă, în viziunea mitului bunului împărat, aceste fric-

țiuni apar, contrar realității, ireconciliabile. Un alt episod important, prezent în cronici, este întâlnirea de la Movilău (Moghilev) din 1780 dintre Iosif al II-lea și Ecaterina a II-a⁴⁰; se povestește despre pregătiri, despre ceremonialul plin de fast al întâlnirii, despre vizita lui Iosif la Kiev și Petersburg, despre discuțiile diplomatice, al căror conținut (necunoscut cronicarului) ar fi de dorit să ducă, după expresia din cronică, la bucurie pentru „neamul creștinesc“, mai ales pentru cel „pravoslovnice“ (ortodox). Tot în 1780 este consemnat momentul morții Mariei Tereza și al preluării întregii puteri decătre „împăratul Iozefus“.

Alt suveran elogiât este și *Friederich al II-lea*, regele Prusiei: Acest craiu, cit au stăpînit, ani 42 (de fapt 46, din 1740 în 1786 — n.n.), multă oaste au avut cu casa Austriei și multă vărsare de sînge s-au făcut tot pentru țara Slejii. Acest crai, fiind mult înțelept și viteaz și avînd multă oaste, care alți crai din Evropa n-au fost așa pu ternici ca acesta [...]“⁴¹

Codex Kretzulescu și *Cronica anonimă a Brașovului*... mai cuprind unele referiri la ordinul iezuit. Dar în timp ce a doua scriere nu consemnează decît desființarea ordinului la 1773, fără să cerceteze cauzele acestui act („ce pricină va fi căci i-au scos nu se știe“) ⁴², în *Condex Kretzulescu* sînt prezente și unele explicații. Astfel se spune că fiul „craiului“ Franței, la 1757 (cînd domnea Ludovic al XV-lea), fiind „cron-prinț“ (se remarcă utilizarea izvoarelor germane), s-a sfătuit cu „miniștri“, „domni“, dar și cu unii popi „ejoviți“ (iezuiți) să-l otrăvească pe tatăl său. În 1759 are loc alt complot împotriva regelui Franței, urzit de 3 popi „ejoviți“. Cronica mai arată că tot acești călugări, au voit să omoare și pe suveranii Portugaliei și Spaniei. Dar se mai remarcă și faptul că „avuția“ lor era mai mare decît „la toate craiile care sînt în Evropa“. De aceea papa și „alți crai“ au hotărît să-i „scoată“ pe „ejoviți“ din mănăstirile lor, zice cronicarul.⁴³

Condex Kretzulescu, foarte eterogen, mai cuprinde și alte elemente de istorie universală, unele cu iz de legendă sau anecdotă, însemnări despre vreme, despre calamități naturale, date geografice etc. Astfel este povestită o „istorie pentru erțog fon Vitenberg“ (contele de Württemberg)⁴⁴, o întîmplare cu „gîdea“ din Augsburg⁴⁵, o însemnare cu oamenii care au murit în Boemia în 1772 ori cu cei care au fost bolnavi în același an⁴⁶; există și o însemnare despre cîte case și oameni sînt în Viena, despre cîte cetăți, case și oameni sînt în Saxonia. Oamenii sînt grupați pe categorii: „neamiși“, „postovari“, „șusteri“ (cismari), croitori, „burgheri“, „bauri sau sătiani“. ⁴⁷ Se dă lista celor șapte electori din Imperiul romano-german precum și scara rangurilor nobiliare din Europa („împăratul, crai, curfiști, firști, ert erțog, erțog, margraf, graf, baron, edelman sau neamiș“).⁴⁸ Mai există o listă a statelor europene cu reședințele lor (este amintită și Elveția — „țara Șvaiț“ —, dîndu-se o parte din cantoane; despre Luxemburg se spune că e „chiia de la Spanișe Niderland“ — adică Țările de Jos spaniole etc.)⁴⁹, ca și una a orașelor imperiale din Germania.⁵⁰ Problematice de acest gen se încheie cu o „însemnare pentru apele care din ce munți curgu și în ce ape dau (sau mergu)“. ⁵¹

Din aspectele prezentate mai sus reiese, credem cu prisosință orizontul larg, deschis spre universal, ce caracterizează istoriografia românească a Brașovului. Răzbat din cronică aspirațiile și idealurile unei comunități urbane prospere, aflate în raporturi strinse nu numai cu întreg pământul românesc, dar și cu o Europă plină de mobilitate, integrată schimbului de valori. Brașovul avea privilegiul unei poziții geografice, prin care a devenit punct nodal în comunicațiile dintre apus și răsărit, dintre nord și sud; de aceea cronicile din Șchei amintesc între paginile lor întâmplări din Portugalia, dar și date despre hâniile tătarești din nordul și nord-estul Mării Negre sau descriu amănunțit războiul nordic (1700—1721) alături de fapte războinice din Moreea și de la Dardanele. În altă cuprindere, bogăția capitolelor de istorie universală în cronicile brașovene se datorează și recrudescenței chestiunii orientale în secolul XVIII, fapt care a dus la lungul șir de conflicte armate pe care marile puteri le-au purtat pe teritoriul țărilor române. Brașovenii au receptat aceste realități, dobândind nu de puține ori, alături de românii extracarpatici, statutul de participanți direcți, ca voluntari, în tabăra antiotomană.

De aceea, ori de câte ori faptele istoriei brașovene și românești aveau convergență cu universalul, cronicarii Șcheilor nu au ezitat să le integreze pe cele dintii în evoluția general-europeană; au făcut-o la modul firesc, depășind clișee, abătându-se de la izvoarele străine, atunci când memoria colectivă a comunității șcheiene păstra date demne de consemnat. Se desprinde cu limpezime concluzia că, alături de alte caracteristici subliniate anterior⁵², prezența paginilor de istorie universală conferă cronicilor românești ale Brașovului un specific aparte, ce le sporește importanța în cadrul istoriei istoriografiei.⁵³

NOTE

¹ Vezi P. Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'histoire roumaine au XVII-e et XVIII-e siècle*, IV, în *Revue roumaine d'histoire*, 1972, tom. XI, nr. 1, p. 58—75.

² N. Stătie, *Înștiințări, Cîteva capitole din trecutul românilor din Șcheii Brașovului*, Brașov, 1906, p. 58. Manuscrisul acestei cronici se află la Arh. Stat. Brașov, ms. nr. A.b. VII.2., f. 57—100; vezi, în legătură cu el, I. A. Pop, *Raportul dintre „Cronica” atribuită lui D. Eustatievici și așa-numita „Cronică anonimă a Brașovului pentru trecutul românilor din Șchei”*, în „Anuarul Inst. Ist. Cluj-Napoca”, 1977, XX, p. 313—319.

³ N. Stătie, *op. cit.*, p. 58.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Em. E. Kretzulescu, *Codex Kretzulescu*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, 1911, vol. XII, partea I., p. 55. Despre R. Duma, care împreună cu S. Hiară, a realizat *Codex Kretzulescu*, se afirmă că unește preocupările de istorie universală cu cele de istorie națională (P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 59.) În legătură cu această cronică vezi: I. A. Pop, „*Codex Kretzulescu*” și locul său în istoriografia din Șcheii Brașovului”, în „Anuarul Inst. Ist. Cluj-Napoca”, 1978, XXI, p. 401—410 (Ms. publicat de Em. E. Kretzulescu și cercetat de noi se află în biblioteca prof. Virgil Cândea).

⁶ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, p. 57.

⁷ N. Iorga, *Insemnări de cronică ale clericilor din Șcheii Brașovului*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României“ 1933, XII, p. 91. Manuscrisul se află la Biblioteca Acad. R.S.R., *ms. rom. nr. 1416*, f. 4—87. Această cronică a fost atribuită de N. Iorga lui D. Eustatievici, dar analiza grafologică a manuscrisului cronicii și a *ms. rom. 583* de la Biblioteca Acad. R.S.R. (Gramatica românească din 1757) nu îndreptățește de loc această paternitate.

⁸ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, p. 57.

⁹ Vezi St. Stinghe, *Contribuțiuni la cunoașterea trecutului românilor din Șcheii Brașovului. Viața căpitanului Ilie Bird*, București, 1945, p. 9—37.

¹⁰ *Ibidem*, p. 69—70 (Despre războiul nordic).

¹¹ *Ibidem*, p. 71.

¹² N. Iorga, *op. cit.*, p. 95; fragmentul analog se află la Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, p. 58.

¹³ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, p. 59.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 60.

¹⁶ *Ibidem*, 60—61.

¹⁷ *Ibidem*, p. 61.

¹⁸ A. Oțetea, *Chestiunea orientală în „Istoria României“* (tratată), vol. III, Editura Academiei, București, 1964, p. 455.

¹⁹ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, p. 59.

²⁰ *Ibidem*, 1910, vol. XI, partea I, p. 24—25.

²¹ Vezi nota nr. 5.

²² Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, 1910, vol. XI, partea a II-a, p. 269—270.

²³ *Ibidem*, 1910, vol. XI, partea I, p. 27.

²⁴ *Ibidem*, p. 32—33.

²⁵ *Ibidem*, 1911, vol. XII, partea I, p. 71—73.

²⁶ *Ibidem*, p. 72.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, 1910, vol. XI, partea I, p. 35—36.

²⁹ *Ibidem*, 1911, vol. XII, partea I, p. 65.

³⁰ *Ibidem*, p. 68. De altfel, R. Duma a și tradus în românește „Viața lui Petru cel Mare“ (cf. N. Albu, *Doi cărturari brașoveni din veacul al XVIII-lea, Ion Duma și Radu Duma*, în „Biserica Ortodoxă Română“, 1963, nr. 9—10, p. 991.) Teodor Corbea Brașoveanul aduce și el, în prefața la „Psaltirea“ sa în versuri, un elogiu lui Petru cel Mare (*Istoria literaturii române*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1964, p. 550).

³¹ Em. E. Kretzulescu *op. cit.*, 1911, vol. XII, partea I, p. 68.

³² *Ibidem*, p. 69.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 70.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 58 și N. Iorga, *op. cit.*, p. 95.

³⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 96.

³⁸ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, 1911, vol. XII, partea I, p. 62—64.

³⁹ *Ibidem*, p. 64.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 65 și N. Iorga, *op. cit.*, p. 97—99.

⁴¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 99.

⁴² *Ibidem*, p. 93.

⁴³ Em. E. Kretzulescu, *op. cit.*, 1911, vol. XII, partea I, p. 76—77.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 75.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 77—78.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 79.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 80.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 81.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 82.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

² Vezi I. A. Pop, *Semnificații ale reflectării unor realități extracarpătice din secolele XIV—XVI în istoriografia românească a Brașovului*, în „Studia Univ. Babeș-Bolyai”, 1978, an XXIII, series Historia, fasc. I, p. 19—27.

Idem, *Reflectarea realităților general-românești din secolele XVII—XVIII în cronicile din Șcheii Brașovului* (în ms.).

⁵³ Credem că reiese și din cele arătate necesitatea reconsiderării concluziei lui Al. Lapedatu, conform căreia istoriografia transilvăneană în limba română s-a manifestat dintru început în forma „erudită și critică” a scrierilor Școlii ardeleni (Al. Lapedatu, *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*, București, 1923, p. 6).